

Modul 2: Handel med kvinner og barn for seksuell utnyttelse

Denne modulen skal bidra til å gi kursdeltakerne kunnskap om begrepet menneskehandel («trafficking in persons»/«human trafficking») i forbindelse med seksuell utnyttning av kvinner og barn. I tillegg til kunnskap om omfang, transportruter og rekrutteringsmetoder legger modulen stor vekt på å formidle en forståelse av innholdet i begrepene «misbruk av sårbar stilling» og «utnyttning av andres prostitusjon eller andre former for seksuell utnyttning».

Til modulen hører følgende materiale til utdeling

- Domsavgivelse, Trondheim tingrett, 1. april 2005
- Domsavgivelse, Frostating lagmannsrett, 20. september 2005
- Domsavgivelse, Oslo tingrett, 9. juni 2005
- Domsavgivelse, Norges Høyesterett, 7. februar 2006
- Anette Brunovskis, «Trafficking og prostitusjon», Dagsavisen 22. oktober 2004
- Lise Bjerkan og Guri Tyldum, «Sexkjøp og menneskehandel», Dagsavisen 29. juli 2005
- Lise Bjerkan, Anette Brunovskis og Linda Dyrliid, «Urovekkende om prostitusjon», Adresseavisen 25. august 2005
- «Lurt til et liv som sex-slave», Aftenposten 5. mars 2005

Øvelse

Referer til Palermo-protokollen⁶ og be deltakerne diskutere hva som ligger i uttrykkene:

- «misbruk av sårbar stilling» og
- «utnyttning av andres prostitusjon eller andre former for seksuell utnyttning».

⁶ For en gjennomgang av denne, se Modul 1 (Hva er menneskehandel?)

Definisjon og kjennetegn

Hva ligger i begrepet handel med kvinner for seksuell utnytting, og hva skiller dette fra hallikbasert prostitusjon? Er det graden av frivillighet versus tvang, eller graden av utnytting? Eller kreves det at kvinnene skal se seg selv om ofre for å bli betraktet som utsatt for menneskehandel?

Det hersker stor enighet om at kvinner som blir fysisk og/eller psykisk tvunget til å selge sex for så å bli fratatt pengene de tjener på dette, er ofre for menneskehandel. Uklarhetene oppstår derimot i de sakene hvor det ikke nødvendigvis er snakk om en eksplisitt og uttalt tvang fra menneskehandlerens side, men om utnytting av en sårbar stilling. I disse tilfellene kan det tenkes at kvinnene mottar en form for betaling for sine tjenester og det er slett ikke sikkert at de ser seg selv som ofre – kanskje nettopp fordi de mottar en form for betaling. Om dette eventuelt kun utgjør en brøkdel av deres inntjening, er dette kanskje for dem mer penger enn de noen sinne ville kunne tjent i hjemlandet.

En del av disse aspektene ble tydelig problematisert under den første rettsaken her til lands som ble prosedert som en menneskehandel-sak. Første del av denne fant sted i Trondheim tingrett våren 2005. Denne konkluderte med at to menn ble frikjent for menneskehandel på tross av en relativt klar dokumentasjon av de (påstått utnyttede) kvinnenes sårbare stilling. I dommen heter det at: «Jentene foretrakk tilværelsen som prostituert i Trondheim fremfor situasjonen de levde under i Estland». Videre var en av jentene bare 16 år gammel da utnyttingen fant sted, men i domsavsigelsen ble de tiltalte trodd da de hevdet at de ikke visste hvor gammel hun var. Saken ble anket til Frostating lagmannsrett, og i september 2005 falt ny dom hvor de to mennene ble dømt for henholdsvis menneskehandel og grov menneskehandel.

Spørsmålet om frivillighet har også ofte blitt fremmet av politikere, politi og andre i diskusjonen om utbredelsen av denne formen for menneskehandel i Norge.⁷ Et eksempel på dette er politimester Truls Fyhn i Tromsø, som i august 2005 hevdet at det ikke fantes menneskehandel i Nord-Norge. Han begrunnet dette med å henvise til omfattende politiarbeid hvor det var fastslått at de utenlandske kvinnene som prostituerte seg i Nord-Norge gjorde det frivillig, og at det derfor ikke dreide seg om menneskehandel.

Også tidligere kommunalminister Erna Solberg la vekt på spørsmålet om frivillighet i et intervju i Dagsavisen 14. oktober 2004: Solberg ble intervjuet i forbindelse med OSSEs⁸ krav til Norge om at prostituerte må få midlertidig opphold i Norge for at man skal nå bakmenn og begrense menneskehandel. Til dette svarte Solberg: «[...] vi må være sikre på at de faktisk er ofre for trafficking, og ikke prostituerer seg frivillig.»

Dette utsagnet reproducerer en vanlig – og farlig – feilrepresentasjon av hva som ligger i begrepet trafficking/menneskehandel. Menneskehandel er ikke synonymt med tvangsprostitusjon. En kvinne som både fremstår og fremstiller seg som frivillig prostituert, kan like fullt være offer for menneskehandel. Den internasjonalt anerkjente definisjonen av menneskehandel i FNs såkalte Palermo-protokoll spesifiserer til og med at offerets samtykke er irrelevant dersom noen helt konkrete metoder har vært anvendt. Disse metodene

⁷ Deler av den følgende teksten i dette avsnittet er basert på Anette Brunovskis kronikk «Trafficking og prostitusjon», Dagsavisen 22. oktober 2004.

⁸ Organisasjonen for sikkerhet og samarbeid i Europa

inkluderer vold, tvang, press, som man vanligvis forbinder med menneskehandel, men også utnyttelse av en sårbar stilling. Dette betyr i klartekst at dersom en kvinne ble rekruttert, og så utnyttet, til prostitusjon mens hun befant seg i en sårbar stilling, er hun et offer for menneskehandel uansett om hun selv hevder at hun prostituerer seg frivillig.

Case/øvelse

Nedenfor følger tre reelle beskrivelser av ulike situasjoner hvor kvinner har solgt seksuelle tjenester. Den første er fra Serbia, de to andre fra Norge. Lytt til beskrivelsene og diskuter deretter hvorvidt, og eventuelt hvorfor, noen av disse beskrivelsene dreier seg om menneskehandel.

1) Feltarbeid i Serbia⁹

Vi sitter på sosialkontoret i en liten by utenfor Beograd. Sosialarbeiderne forteller oss om Ana, en kvinne de beskriver som attraktiv. Ana er 21 år og mor til tre barn. Det første sosialarbeiderne forteller er at hun nå har forlatt barna sine og overlatt dem til moren sin. Tidlig i samtalen kommer det også fram at de tror hun har vært prostituert. Senere kommer det fram at hun nå er forsvunnet for andre gang under litt uklare omstendigheter.

En stund etter at hun forsvant for første gang begynte sosialkontoret å få telefoner fra Ana. Sosialarbeiderne forteller at hun tydelig var redd, men at det ikke var mulig å identifisere hvor hun ringte fra.

En stund etter disse samtalene, dukket Ana plutselig opp på sosialkontoret. Hun trengte hjelp til å få behandling for en alvorlig infeksjon i underlivet. Hun fortalte også forferdelige historier om hva som hadde skjedd med henne i utlandet. Hun hadde ikke kunnet bevege seg fritt. Passet og andre dokumenter hadde blitt tatt fra henne. Til slutt hadde hun klart å rømme.

Sosialarbeiderne sier de ikke tror Ana tjente noen penger under oppholdet i utlandet. I alle fall klaget moren hennes over at hun ikke hadde hatt med noe hjem til barna.

2) Artikkel i Dagsavisen, mai 2005¹⁰:

De hovedtaltale i «Kjellerpike-saken» omtaler de ungarske prostituerte som «utpulte gamle horer», «fitter», «rotter», «stinkdyr», «drittpurker» og «sjusker». Jenter som

9 Basert på: Lise Bjerkan og Linda Dyrliid, «Hore eller madonna? Håndtering av stigma og stereotyper i rehabilitering av ofre for sex-handel», innlegg på Norsk Antropologisk Forenings årsmøte og konferanse, Oslo, 7. mai 2004

10 Dagsavisen 10. mai 2005, «Du er da ikke på ferie her, du er kommet hit for å knulle»

ønsker å bryte ut, trues med at de vil «forsvinne» eller bli så ettertrykkelig mishandlet og voldtatt at de ikke vil kunne gå på åtte måneder.

Telefonsamtalene som ble avspilt for retten i går står i aggressiv kontrast til den hovedtiltalte norske kvinnens forklaring. For 14 dager siden beskrev hun de prostituerte jentene som «kjempealrighte», ressurssterke, smarte, energiske og godt utdannede lærere, pedagoger, jus- og medisinstudenter. Mange av dem med barn og kjærestere hjemme i Budapest, landsted ved Balatonsjøen – og penger nok til plastiske operasjoner.

– Jentene tjente veldig gode penger. Ingen ble tvunget til å prostituere seg. Vi hadde mye gøy sammen. De er noen av de beste vennene jeg noensinne har hatt, sa den 31 år gamle lillehammerkvinnen i sin forklaring.

Ni menn på én dag

Like gøy kan det neppe ha vært for kvinnene som ønsket å jobbe for seg selv i Oslo, men ble truet med jernrør og beryktede torpedoer fra Ungarn hvis de ikke reiste hjem umiddelbart.

Heller ikke for de ungarske kvinnene som utslitte kom rett fra bordelltjeneste i Milano til Oslo og ble tvunget til å betjene ni menn hver på én dag. De avlyttede telefonsamtalene vitner ikke om energi, fri vilje eller gjensidig respekt.

– Det ringer «non stop» på døra, mens jentene ligger usminket på sofaen i joggedresser og bare drar seg. Fem menn gikk! Fem menn gikk, gjentok lillehammerkvinnen til partneren sin, som styrte butikken fra Tyskland og Ungarn:

– De orker ikke knulle. Jeg sa: «Han har gryn i lomma, sjekk ham opp da vel! Du er da ikke på ferie her, du er kommet hit for å knulle», sa jeg til dem, gjenfortalte kvinnen.

– Utpult i Italia

– Disse jentene har en merkelig væremåte. De bare ligger her. Det må være noe med rasen, du kan ikke la dem være alene, klaget hun.

– Det er fordi de er utpult i Italia. De kommer fra Hungerland (kallenavn for Ungarn eller «Sultelandet». red. anm.), de må jobbe fordi de ikke har penger til mat, svarte partneren på telefon fra Köln.

– Men de kan ikke sende utpulte gamle horer hit. Det går ikke. Be om å få sendt noen helt nye, nye, nye, forlangte kvinnen som tidligere har sagt at hun drev en streng og selektiv utvelgelse av kunder, og avviste utlendinger og påvirkede personer. [...].

Lillehammer-kvinnen forklarte sin aggressive og nedlatende omtale av de prostituerte kvinnene med at hun var frustrert, forbannet og stresset fordi alle skyldte på

henne og ingen tjente penger. Hun skal tidligere ha jobbet som prostituert i Köln i Tyskland, men kjøpte seg fri fra halliken sin for å starte for seg selv.

– I slike saker er alltid en bakmann involvert, mens jentene instrueres til å si at de jobber for seg selv, sa kvinnen, som har avgitt full tilståelse i saken.

3) Artikkel i Adresseavisen, april 2005¹¹:

At en prostituert må gi betalingen fra horekundene til en hallik, kan sammenlignes med at en bussjåfør må gi fra seg billettpengene. Det mener Trondheim tingrett, som i dommen som falt i går omtaler halliknettverkets bakmann som en «gründer».

Fra aktors side var det hevdet at de estiske jentene havnet i en sårbar situasjon da de kom til Norge: De måtte gi pengene fra kundene til hallikene, kunne ikke norsk, kjente ingen i Norge, hadde ikke kunnskap om hjelpeapparatet her og ble underlagt sosiale restriksjoner. Men dette mener tingretten ikke er verre enn det som er vanlig i andre bransjer: «Man «må» utføre jobben på tilvist arbeidssted. Bussjåfører «må gi fra seg» billettpengene. (. . .) Har man valgt å arbeide i et fremmed land, blir man lett isolert, særlig hvis man ikke behersker språket. Og i mange bransjer må man tåle restriksjoner av hensyn til utførelsen av jobben.»

– Ikke mafiøst tilbud

Trondheim tingrett, første domstol i Norge til å vurdere hva den nye menneskehandelparagrafen betyr, har i dommen gjort en grundig analyse. To momenter var særlig sentrale: Hva betyr det å ved «misbruk av sårbar situasjon eller annen utilbørlig adferd å utnytte en person til prostitusjon», og visste de to hovedtilltalte at den yngste jenta var bare 16 år?

I dommen pekes det på at de to prostituerte som vitnet i saken valgte å prostituere seg ut fra økonomiske motiver. De bestemte seg ifølge retten i full frivillighet. «Dette var intet «mafiøst» tilbud med et innebygget press», konkluderer retten. Den har vurdert om det kan ligge en sårbar situasjon i at jentene kom fra vanskelige og fattige kår, men tolker loven slik at det ikke kan være misbruk av kvinnens sårbare situasjon «at man forespør, gir korrekt informasjon og deretter høster økonomisk fortjeneste av at hun selv velger å prostituere seg».

120 000 kroner

Det er ført bevis for at den 16 år gamle estiske jenta var i Trondheim flere ganger for å prostituere seg, og at hun bodde i 42-åringens leilighet på Tempe. I en av periodene, en måneds tid på sensommeren i fjor, viser hallikenes regnskap at horekundene til sammen betalte 120 000 kroner for å ha sex med henne. 16-åringen faller på grunn av sin lave alder i en annen kategori enn de andre jentene, fordi det uansett sårbar

11 Adresseavisen 1. april 2005, «Prostituerte er som bussjåfører»

situasjon eller ikke regnes som menneskehandel å utnytte personer under 18 år til prostitusjon.

Retten var ikke tvil om at alle skal dømmes for hallikvirksomhet:

Strengest straff får estlenderen (26), som dømmes til to års fengsel og inndragning av 100 000 kroner. Den 42 år gamle innehaveren av leiligheten på Tempe dømmes til 15 måneders fengsel og inndragning av 300 000 kroner. Mildest dom får en 40-åring fra Trondheim, som får 120 dagers fengsel, hvorav 30 dager er ubetinget. Dessuten inndras 40 000 kroner.

Alle de tre er funnet skyldig i å ha deltatt i en organisert kriminell gruppe.

Tilleggsinformasjon etter diskusjon:

1) Forskerenes kommentar til situasjonen fra Serbia¹²

For oss hørtes dette ut som et klart eksempel på menneskehandel, men da vi spør om sosialarbeiderne tenkte det samme, og om dette hadde blitt rapportert til politiet, svarte de: «Nei, hun så da ok ut ...».

Det skinner gjennom at hun jo hadde vært prostituert tidligere. For oss virket det som om Ana i deres øyne først og fremst var prostituert.

Ikke lenge etter at Ana dukket opp på sosialkontoret, forsvant hun igjen fra hjemmet sitt. Ennå har ingen har hørt noe fra henne. Sosialarbeiderne innrømmer at det er lite sannsynlig at hun har reist på egen hånd. *Denne* gangen er politiet varslet om saken.

2) «Kjellerpikesaken», Oslo, Dagbladet juni 2005¹³

Fem personer er i Oslo tingrett dømt etter den såkalte hallikparagrafen.

Retten mener at en norsk mann (31), en norsk kvinne (31), en italiensk mann (37) og en ungarsk kvinne (35) har fungert som halliker for 60 kvinner fra Øst-Europa. En norsk mann (49) er dømt for å leid ut lokaler til ligaen, til tross for at han visste at lokalene ble brukt som base for sexsalg.

Tre av de tiltalte sa seg delvis skyldig etter tiltalen da saken startet. De to andre nektet straffskyld.

12 Lise Bjerkan og Linda Dyrliid, «Hore eller madonna? Håndtering av stigma og stereotypier i rehabilitering av ofre for sex-handel», innlegg på Norsk Antropologisk Forenings årsmøte og konferanse, Oslo, 7. mai 2004

13 Dagbladet 9. juni 2005, «Hallikliga dømt i Oslo»

Tok 60 prosent

Ifølge dommen ble de fleste kvinnene rekruttert i Ungarn. Ligaen ordnet reise til Norge, der de solgte seksuelle tjenester fra fire ulike adresser i Oslo fra juni 2002 til mai 2004.

Retten mener at den norske kvinnen var «bordellmamma» og en av hovedpersonene i ligaen. Sexsalget ble annonsert på internett, og ifølge dommen ble det omsatt for flere millioner kroner.

De dømte tok opptil 60 prosent av pengene de prostituerte tjente.

- Hallikvirksomheten omfattet minst et sekstitalls kvinner og en kriminell gruppe med internasjonale forgreininger. Det er således tale om en av de mest omfattende saker etter straffelovens hallikbestemmelse som til nå har vært fremmet for norsk rett, heter det i dommen.

Fengselsstraff

Den italienske mannen fikk strengest straff av de fem. Han er dømt til fire år og seks måneders fengsel, samt inndragning av 1,5 millioner kroner han skal ha tjent på hallikvirksomheten. Den norske kvinnen er idømt to år og seks måneders fengsel, i tillegg til inndragning av 1,5 millioner.

En 23 år gammel norsk kvinne var også tiltalt, men rettssaken mot henne er ut-satt.

3) Estiske prostituerte i Trondheim, NRK Trøndelag september 2005¹⁴

En 42 år gammel trønder og en 26-åring fra Estland ble tirsdag dømt til henholdsvis tre og fem års fengsel for grov menneskehandel. Estlenderen og trondheimsmannen ble onsdag i forrige uke kjent skyldige i organisert menneskehandel. De to var tiltalt for å ha henta seks jenter fra Estland til prostitusjon.

Aktor Kaia Strandjord hadde før tirsdagens straffeutmåling lagt ned påstand om henholdsvis åtte og seks års fengsel for de to.

Dømt for hallikvirksomhet

Da saken gikk for Trondheim tingrett våren 2005, ble de to frikjent for menneskehandel, men dømt for hallikvirksomhet. Den gang ble straffene satt til henholdsvis to år for estlenderen og 15 måneder for trønderen. Den gang ble saken anket av påtalemyndigheten.

¹⁴ NRK Trøndelag, 20. september 2005, «Fem og tre år for menneskehandel»

Første i Norge

Dette er første gang noen blir dømt for menneskehandel i Norge. Dommen vil derfor bli rettspraksis på området, men forsvarerne til de to har tidlig i saken signalisert at de vil anke til Høyesterett.

Saken ble anket til Høyesterett, hvor saksbehandlingen startet 24. januar og ble avsluttet 7. februar 2006. Høyesterett skulle vurdere lovanvendelse og straffeutmåling, og dommen vil sette standarden for lignende saker i fremtiden. Aktor Kaia Strandjord uttalte¹⁵: «Det er klart at det vil gi prinsipielle føringer i forhold til hvordan slike saker skal behandles. Det er viktig å få konstatert hvordan loven skal anvendes, og hvor høy straffen skal være på dette området. [...] Vi har jo ingen veiledende praksis fra før av i Høyesterett. Det er vanlig når vi straffeutmåler at vi legger vekt på det som Høyesterett har sagt tidligere. Denne saken er spesiell fordi vi ikke har tidligere dommer som kan si noe om nivået, og uansett resultat så trenger vi dommer på området som kan sette standard [...].»

Dommen i Høyesterett konkluderer med at ankene ikke kan føre fram. Med andre ord blir dommen fra Frostating lagmannsrett stående.¹⁶

Omfang¹⁷

Ingen vet med sikkerhet hvor mange ofre for menneskehandel det finnes i verden i dag. Eksisterende estimater på antall ofre for menneskehandel baserer seg på usikre regnestykker, og alle tallene er like sannsynlige – eller usannsynlige. Årsakene til at det er så vanskelig å tallfeste antall ofre for menneskehandel, er mange: Først og fremst, vi vet alle at det er vanskelig å vite hvor mange ofre for menneskehandel vi har innenfor et enkelt land, eller en by. Vi har ingen gode estimater for antall ofre i Norge, langt mindre for andre europeiske land, for ikke å snakke om land utenfor Europa. Hvis vi ikke klarer å lage nasjonale estimater, hvordan skal vi da kunne lage et estimat for en hel verdensdel, eller for hele verden? Dårlige eller misvisende tall blir ikke bedre om man legger dem sammen.

Når vi snakker om menneskehandel for seksuell utnytting innenfor prostitusjon, er de tallene vi stort sett har å forholde oss til, det antall ofre som er identifisert av politiet av ulike organisasjoner, eller eventuelt antallet prostituerte. Antallet prostituerte kan kun fungere som en øvre grense, mens antallet identifiserte av politi og andre er en nedre grense. Dette innebærer at det i Norge var mellom 11 og 2500 ofre for menneskehandel innenfor prostitusjonsarenaen i 2004 – noe som ikke sier oss så veldig mye.

Det største problemet i forhold til å få oversikt over omfanget av menneskehandel er at man ikke har klart å bli helt enig om hva menneskehandel egentlig innebærer. Før vi kan

15 NRK Trøndelag, 16.12.2005, «Menneskehandel til Høyesterett»

16 Se Domsavgivelse, Norges Høyesterett, 7. februar 2006

17 Dette avsnittet er delvis basert på Guri Tyldums presentasjon av rapporten *Taking Stock. A review of the existing research on trafficking for sexual exploitation* (Tyldum, Guri, et al., 2005) under Fafo-frokost 31. august 2005.

begynne å kartlegge antall ofre, må vi bli enige om hvem vi skal telle. Skal enhver form for hallikbasert prostitusjon defineres som menneskehandel? Hvis ikke, hvor går da grensen? Klarer vi å peke ut de prostituerte som ikke er ofre for menneskehandel og som følgelig ikke har krav på oppfølging og assistanse i tråd med internasjonale konvensjoner? Å trekke opp disse grensene er en viktig, men både vanskelig og ubehagelig oppgave.

Opprinnelses-, mottaker- og transittland

Begreper som ofte anvendes når vi snakker om menneskehandel er: opprinnelsesland, mottakerland og transittland. Dette er betegnelser for vanlige transportruter innenfor ulike former for menneskehandel. I likhet med så mye annet knyttet til menneskehandel, er også dette en virkelighet preget av relativt stor grad av dynamikk og omskiftelighet. Dette innebærer blant annet at noen land kan oppleve å være både opprinnelses-, mottaker-, og/eller transittland. Norge har for eksempel blitt dokumentert å være både et mottaker- og et transittland og Serbia, som tidligere var kjent som et transitt- og mottakerland, er nå også opprinnelsesland for kvinner og barn som blir ofre for menneskehandel.

De såkalte opprinnelseslandene er gjerne preget av usikre og uforutsigbare økonomiske og politiske forhold. Mottakerlandene er ofte, men ikke alltid, preget av en større grad av stabilitet på disse områdene. Samtidig er det viktig å huske på at land i konflikt, eller post-konflikt, med stort nærvær av internasjonalt militært og sivilt personell, ofte er attraktive mottakerland for kvinner som utnyttes innen prostitusjon på grunn av en sterkt fortettet og forhøyet etterspørsel. Transittland er land som hovedsakelig anvendes for videresalg av personer. Samtidig blir mange utsatt for grove overgrep under opphold i transittland i den hensikt at all motstand skal brytes ned og de skal «klargjøres» for markedet. Dette er enten land som ligger på de mest anvendelige transportrutene mellom et opprinnelses- og et mottakerland, eller også land som strategisk er valgt ut på grunn av stor utbredelse av korrupsjon og/eller relativ lovløshet.

Et vanlig scenario ved rekruttering av kvinner som blir ofre for menneskehandel, er at det inngås en avtale om transport til avtalt destinasjon, hvor kvinnene blir fortalt at en relativt godt betalt jobb venter på dem. De blir videre forespeilet at de raskt vil være i stand til å tilbakebetale det de skylder i form av utlegg til transport og reisedokumenter. I realiteten opplever mange av kvinnene at de havner i en gjeldsspiral fordi de blir solgt videre til nye eiere så snart den fiktive gjelden er nedbetalt. Hver transaksjon fører med seg mer eller mindre reelle utlegg for den nye «eieren», og disse forkles overfor kvinnene som en gjeld de må nedbetale gjennom salg av sex. I sin ytterste konsekvens opplever kvinner å være tvunget til å selge kroppen sin i årevis uten at de noen sinne får utbetalt noe av det de i realiteten har tjent inn.

Rekruttering

Noe av det som kjennetegner menneskehandel generelt, er en veldig omskiftelighet og dynamikk i forhold til hvilke former virksomheten tar. Hva angår menneskehandel med seksuell utnytting som formål gjelder denne dynamikken alt fra rekruttering av kvinner, reiseruter, destinasjonsland og prostitusjonsarenaer.

Forskning (Bjerkan, red., 2005; Brunovskis og Tyldum 2004) viser at kvinner i Sørøst-Europa ofte har blitt rekruttert gjennom løfter om jobb via bekjente, men også gjennom avisannonser og ekteskap. Fra Albania har man for eksempel rapportert at kvinner blir rekruttert gjennom ekteskap til lokale menn som er bosatt i utlandet. Ofte var dette tilbud som kvinnene og deres familier hadde tillit til fordi de kjente vedkommende som stod bak tilbudet. Dette innebærer at tillit på en eller annen måte er et sentralt element i rekrutteringen.

De fleste kvinnene som ble intervjuet i forbindelse med et forskningsprosjekt Fafo gjorde i 2002 – 2003 (Brunovskis og Tyldum 2004), sa de hadde blitt rekruttert av personer i nærmiljøet sitt – nære venner, slektninger, eller bekjente. Et fellestrekk var at de som rekrutterte kvinnene hadde utnyttet en tillit som enten var basert på et personlig forhold til dem, eller kvinnenes tillit til et system for formidling av jobber utenlands. Det ble også dokumentert tilfeller hvor kvinner målrettet ble bearbeidet med tanke på å bygge opp en tillit som senere skulle utnyttes.

Det foreligger lite konkret informasjon om hvordan nettverkene som står bak menneskehandel er organisert, men gjennom intervjuer med kvinner som har vært ofre for menneskehandel har man fått noe informasjon om dem som rekrutterte disse kvinnene. Den informasjon som foreligger tyder på at disse er organisert på ulike måter: mens noen driver mer eller mindre enkeltmannsforetak, er andre del av et mye større nettverk. Det varierer også i hvor stor grad de som rekrutterer kvinnene fortsetter å ha kontroll over dem etter at utnyttningen har startet. Mens noen av disse følger kvinnene på reisen for så å selge dem til neste ledd i kjeden, er andre kun ansvarlige for å fremme det opprinnelige jobbtilbudet og for å formidle kontakt videre. For de sistnevnte er det derfor teoretisk mulig at de ikke er klar over hva som senere vil skje med kvinnene (Brunovskis og Tyldum 2004).

I 2003-2005 gjennomgikk Interpol 503 tilfeller som omfattet menneskehandel av 2724 kvinner og unge jenter fra Øst-Europa¹⁸. 83 prosent av bakmennene i disse sakene tilhørte ikke store syndikater eller kriminelle nettverk, men små enkeltstående grupper på fem eller færre medlemmer. 20 prosent av bakmennene var kvinner. I følge Interpol er det uvanlig mange kvinnelige bakmenn i denne typen kriminalitet¹⁹. Kvinnene står gjerne for selve rekrutteringen. Mange er selv tidligere ofre som har fått løfte om frihet dersom de blir med tilbake til hjemlandet og overtaler nye jenter til å reise. Disse kvinnene forteller andre kvinner sin egen «suksesshistorie» – om hvordan de har gjort lykke i utlandet – noe som kan ha stor betydning når kvinner skal overtales til å reise utenlands.

18 Aftenposten, 14. desember 2005.

19 John Ståle Stamnes, politioverbetjent i Nye Kripos og leder av Interpols arbeidsgruppe mot handel med mennesker, i Aftenposten 14. desember 2005

Hvem er ofrene?

Som ved så mye annet ved denne formen for utnyttning, er det vanskelig å tegne et klart og entydig bilde av hvem som rammes. I land hvor irregulær arbeidsmigrasjon organisert av mellommenn er den vanlige måten å reise utenlands på, kan det i mange tilfeller se ut til å være et spørsmål om flaks eller uflaks hvorvidt man ender opp i en situasjon hvor man blir utnyttet, eller ikke. Det samme gjelder i land hvor det er vanskelig å skaffe reisedokumenter på legalt vis og man derfor tvinges til å gå via mellommenn for å organisere reisen.

Interpols undersøkelse²⁰ viser at det store flertallet, i alt 81 % av ofrene, ikke visste hva slags virksomhet de skulle inn i da de dro hjemmefra. Bare 16 % av kvinnene visste at det var prostitusjon som ventet dem. John Ståle Stamnes, politioverbetjent i Nye Kripos sier: «Vi ser en klar økning i antall personer som lures inn i dette, og ikke vet hva som venter dem. Det gjør det vanskelig å avdekke menneskehandelen, fordi offeret er på gjerningsmennenes parti, til de havner i utnyttelsesfasen. Mange av dem blir sperret inne, får ikke betaling, må jobbe 18 timer i døgnet og utsettes for overgrep». Det slås også fast at en del kvinner, til sammen 11 %, ble tvunget til å reise. Stamnes sier: «Mange blir tvunget til å dra eller overtales av nære bekjente. Når de kommer frem, opplever de at bakmennene truer deres familier nokså kynisk, for å beholde dem i prostitusjonen»²¹. Det viser seg imidlertid at forskjellige kilder refererer til ulike tall i denne sammenheng (For en diskusjon om usikkerhet i tallene på dette feltet, se Tyldum Tveit og Brunovskis 2005). Forskning fra blant annet Baltikum antyder at de fleste ofrene for menneskehandel reiser vitende om at de skal selge sex (Okolski 2001b:95 i Tyldum et. al 2005). Også en nyere undersøkelse blant østeuropeiske kvinner i Norge viser at mange synes å være klar over at prostitusjon er den mest sannsynlige jobbmuligheten i Vest-Europa (May-Len Skilbrei upub. 2006). Det kan finnes regionale forskjeller i forhold til faktisk visshet om framtidig sexsalg, men også regionale ulikheter knyttet til registrering, definering og stigmatisering av ofre. Antallet som er klar over at de skal selge sex kan også synes å stige over tid ettersom kunnskap om prostitusjon i Europa øker i avsenderland og kunnskap om menneskehandel øker blant fagfolk.. I følge Palermo-protokollen og norsk rettspraksis er samtykke fra ofre uten betydning så lenge det dreier seg om misbruk av sårbar stilling med tanke på utnyttning. Et gjennomgående trekk er imidlertid at selv om kvinnene er klar over at de skal selge sex, er de uvitende om graden av ufrihet og utnyttning knyttet til prostitusjonen.

Felles for mange av kvinnene som blir ofre for menneskehandel, er at de har tatt et aktivt valg i forhold til å reise hjemmefra med bakgrunn i et ønske om å bedre sin egen og/eller sin families levekår. Mens denne motivasjonen for noen oppstår på grunn av en akutt krise av økonomisk, sosial og/eller helsemessig art, er den for andre forbundet med en langvarig, vanskelig situasjon (Nikolic-Ristanovic 2005; Brunovskis og Tyldum 2004). Mange vil også hevde at det på bakgrunn i kjente risikofaktorer er mulig å identifisere risikogrupper, og at man gjennom målrettet arbeid overfor disse kan bidra til å forhindre menneskehandel. Disse risikogruppene kan være kjennetegnet av mange ulike faktorer, men noen av de mest utbredte synes å være: arbeidsledighet, vanskelige sosiale og/eller økonomiske kår, og akutte kriser av økonomisk, sosial og/eller helsemessig art (Nikolic-Ristanovic 2005).

20 Aftenposten, 14. desember 2005

21 Modul 3 (Hva skjer i transitt og mottakerland?) går nærmere inn på de ulike formene for tvang og manipulasjon som ofrene utsettes for (se: Trusler, makt, kontroll, skam, manipulering).

Film/diskusjon

- Lilja 4-ever: Vis fra scene 14: Møter Andrej til og med scene 19: Volodja gir opp – til og med der Lilja blir fratatt passet i denne scenen.
- Deltakerne oppfordres til å lese artikkelen «Lurt til et liv som sex-slave» (Aftenposten, 5. mars 2005)
- Diskuter i grupper: Hvilke årsaksforhold kan bidra til å gjøre kvinner sårbare for menneskehandel? Er scenen fra Lilja 4-ever representativ for hvordan kvinner blir rekruttert? Hvilke utfordringer innebærer dette i forhold til forebyggende tiltak?
- Oppsummering i plenum.
- Noen av aspektene som bør komme opp i diskusjonen er:
- Endringsprosesser i samfunnet (f.eks overgangen fra kommunisme til markedsøkonomi i en del Øst-Europeiske land)
- Feminisering av fattigdom
- Manglende muligheter for legal migrasjon
- Tradisjonelle kjønnsrollemønstre og begrenset handlingsrom for kvinner
- Brudd, svik
- Akutte kriser (sosiale og/eller økonomisk)
- Manipulering

Oppsummering

- Under gitte forutsetninger skal et eventuelt samtykke til prostitusjon ses bort fra i spørsmålet om kvinnen er et offer for menneskehandel eller ikke. Det avgjørende er om hun var i en sårbar stilling da hun ble rekruttert, og hvorvidt hennes prostitusjon utnyttet eller ikke.
- Det finnes ingen sikre indikasjoner på antallet kvinner som er ofre for menneskehandel.
- I forbindelse med transport av kvinner over landegrenser snakkes det ofte om opprinnelses-, transitt- og mottakerland.
- Mange rekrutteres av noen de stoler på, eller som bevisst går inn for å vinne deres tillit.
- Avreise skjer gjerne raskt etter at avtale om transport er inngått.
- Kvinnene reiser ofte med falske reisedokumenter og fratas gjerne reisedokumentene underveis.

- Utgifter til transport og reisedokumenter setter kvinnene i gjeld til bakmenn. Denne gjelden må nedbetales gjennom prostitusjon, og gjelden øker hver gang kvinnene selges videre til nye bakmenn.
- Selv om mangfoldet av ofre er stort, er det mulig å identifisere visse risikofaktorer og, på bakgrunn av disse, risikogrupper.
- Det kan finnes regionale forskjeller i forhold til faktisk visshet om framtidig sexsalg, men også regionale ulikheter knyttet til registrering, definering og stigmatisering av ofre. Antallet som er klar over at de skal selge sex kan også synes å stige over tid ettersom kunnskap om prostitusjon i Europa øker i avsenderland og kunnskap om menneskehandel øker blant fagfolk

Forslag til videre lesing

Bjerkan, Lise (red.) 2005. *A Life of One's Own: Rehabilitation of victims of trafficking for sexual exploitation*. Fafo-rapport 477. Oslo: Fafo

Brunovskis, Anette and Guri Tyldum, 2004. *Crossing Borders. An Empirical Study of Transnational Prostitution and Trafficking in Human Beings*. Fafo-rapport 426. Oslo: Fafo

Vesna Nikolic-Ristnovic, 2005. «Who were the victims we met and what made them vulnerable?» i Lise Bjerkan (red.) *A Life of One's Own: Rehabilitation of victims of trafficking for sexual exploitation*. Fafo-rapport 477. Oslo: Fafo: 71 – 88

Tyldum, Guri, Marianne Tveit og Anette Brunovskis (2005). *Taking Stock. A review of the existing research on trafficking for sexual exploitation*. Fafo-rapport 493. Oslo: Fafo